izvorni znanstveni članak / original scientific article
UDK/UDC: 141.319.8Chittick, W. C.
Received: 11.03.2022.
Accepted: 08.06.2022.

BUDI U BITI!

CHITTICKOVO RAZUMIJEVANJE UNIVERZALNOG ČOVJEKA

Sead ALIĆ

Sveučilište Sjever, Varaždin/Koprivnica
salic@unin.hr

ABSTRACT

Zaključak je 'kraljevski put u filozofiju'. On ne postoji ali se na njemu inzistira. On treba sabrati pribiranje u tekstu. Sve slike i doživljaji putovanja trebaju biti iskazane ciljem. Traganje za zaključkom potvrda je svijeta reduciranog na silogizam. Umjesto zaključka duši okrenutoj putovanju prema Univerzalnom više bi odgovaralo prisjećanje na put i bitne točke putovanja. U ovom tekstu ključno je naglašavanje važnosti prevođenja kao vlastitog putovanja, odustajanje od rekla-kazala mišljenja i posebno iskazivanje važnosti usporedbe ljudskoga Boga s onim gotovo neoperabilnim biti koje je sadržano u svakoj pojedinačnosti. Chittick sluti i bilježi. Prevodi i utvrđuje. Na svom putu prevođenja omogućuje manje upućenima u izvorne tekstove da naslute svoje putanje. Njegova je misao bitno interpretatorska. Bez pretenzija da se izgovori nešto što nema potvrdu u ranije prevođenim tekstovima Chittick je svjedočanstvo ljepote nadahnute interpretacije koja sugerira nove moguće staze.

CHITTICK'S UNDERSTANDING OF UNIVERSAL MAN

A conclusion is "the royal road to philosophy". It does not exist, but is insisted upon. It is meant to be a compilation of what has been accumulated in the text. All the images and experiences of a journey are to be expressed by the goal. The search for a conclusion is the confirmation of a world reduced to a syllogism. A soul travelling

towards the Universal would benefit more from a reminiscence of the journey and its highlights than from a conclusion. This text is focused on emphasising the importance of translation as a journey of one's own, renouncing hearsay views and, in particular, expressing the significance of comparing the human God with the almost inoperable to be contained in every individuality. Chittick surmises and records. He translates and establishes. While translating, he enables those less informed of the original texts to discern their own paths. His thought is essentially interpretative. Without any pretension to statements uncorroborated by translated texts, Chittick is a testimony to the beauty of an inspired interpretation suggesting new possible roads.

I

Sve vode svijeta teže povezanim oceanima. One koje se do oceana ne probiju završe u nekom mrtvom moru. Traditia primordialis, kako je Guenon volio pojašnjavati ovakve metafore, mišljenje je koje nadilazi granice i otvara mislioca za misao kao ujedinjujući medij.[1]

Svaka ljudska misao treba labiti pokušaj uklanjanja brana nesporazuma na putu prema zadobivanju zajedničkog svijeta u sebi/nama. U tom smislu misao je svjedočenje zajedništva ljudske sposobnosti da se probije do Oceana. Ocean je metafora Jednoga, Onoga koje jest ili što jest i razumu neshvatljivo, i neizmjerno veće od svake ljudske metafore.

„Moralno traganje je – piše Nasr – vječno jer počiva u prirodi stvari, a normalno ljudsko društvo je ono u kojem je takva težnja priznata u životu same zajednice. Kada zajednica ili društvo prestane priznavati tu duboku potrebu te kada sve manji broj ljudi slijedi poziv putnika na mističnom putovanju, to se društvo urušava pod težinom vlastite strukture ili rastače kao rezultat psihičkih bolesti koje nije kadro izliječiti, samom činjenicom da je lišilo svoje članove jedine hrane koja može utažiti psihičku glad Duše."[2]

Za uspješno uklanjanje brana između kultura ljudske civilizacije bitni su mislioci sposobni prenositi misli preko babilonskih zidina jezika.

1 Rešid Hafizović: *Ljudsko lice u ogledalu sufijske literature*, Ibn Sina, Sarajevo, 2005., str. 126

2 Seyyed Hossein Nasr: *Živi sufizam. Ogledi o sufizmu*, Ibn Sina, Sarajevo, 2004., 33.

Njihova je važnost neprocjenjiva. Njihov moral mora biti besprijekoran. Granice prelazimo riječima. Riječi moraju nositi u sebi želju prelaska granica, uzajamnog prepoznavanja i svjedočenja Univerzalnoga.

U svijetu navijačkih ideologija rijetki su, ali time i važniji, mislioci/prevoditelji koji će bez ideoloških predrasuda predati se biti riječi koje prevode, odnosno koji će nerijetko ono neizrecivo i neprevodivo pokušati predstaviti čitateljima drugih jezika i drugih kultura. Prevoditelji prevode ali i usmjeravaju riječi prema Oceanu smisla.[3]

Prevođenje je uvijek bilo istovremeno i interpretiranje, kao podastiranje vlastitog razumijevanja. Utoliko je prevođenje tekstova bila pretpostavka razvijanja filozofije kao takve, ali i boljeg razumijevanja među sljedbenicima različitih religija i kultura.

Iz korpusa prijevoda, interpretacija odnosno vlastitih tekstova Williama Chitticka za ovu priliku odabrat ćemo one stavove koji usmjeravaju životne energije ljudske misli prema univerzalnom Oceanu. Pregled nema intenciju predstavljanja cjeline (prevoditeljskog ili filozofijskog) rada ovog autora. Tekst želi ostati u blizini Chitticka, ali pokušati uz njega misliti na tragu rušenja današnjih prepreka mišljenju Univerzalnog.

Fritjof Schuon u Preobraženju čovjeka piše o „raspuklini u prosječnom čovjeku...između Intelekta i površne inteligencije...“[4] Ishodišna je to točka nesporazuma unutar samih ljudskih moći, između pojedinaca kao članova obitelji ili širih zajednica, kao i nesporazuma između naroda i religija. Ova ‘raspuklina’ smatra Schuon, tjera religije da „odrasle ljude tretiraju kao djecu“[5]

Jedno je temeljno pitanje u svim filozofijama, svih vremena. Ono naravno ima svoje različite oblike, ali kroz svaki od tih oblika nadaje se jedan središnji problem/pojam/ideja/fenomen. Izravno ili neizravno

---

3 U tom kontekstu ovdje se govori o Chitticku kao prevoditelju koji se nakon četrdeset godina prevođenja islamskih autora odlučio na svojevrsno prikupljanje i strukturiranje vlastitog znanja povezivanja ideja koje su ga okupirale u vrijeme prevođenja velikih imena islamske filozofije. O tome piše na početku knjige *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. 7/8

4 Fritjof Šuon: *Preobraženje čovjeka*, Ukronija, Beograd 2020., str. 15

5 Isto, str. 15

ljubav prema mudrosti, dakle filozofija, uvijek je u središte svojih propitivanja stavljala - Boga. Čak i tamo (primjerice u budhizmu) gdje se pojam Boga izostavlja – sveto i božansko u čovjeku, prirodi i univerzumu su nezaobilazni. Filozofija je još uvijek u nekom od svojih oblika zadržala i danas strukturu govora o Bogu, bez obzira govori li se o njemu eksplicitno ili kroz teološki utemeljenu strukturu pojmova.

Način našeg življenja i mišljenja Boga u bitnome određuje naš život. Bili ateisti ili vjernici, u-vjereni ili doktrinarni vjernici, dijelovi institucionalne hijerarhije ili horizonta srca – sve će se reflektirati na svaki detalj naših života. Otuda je važno kako misliti, kako govoriti, kako u misli i govoru sabirati unutarnje napore (samo)razumijevanja sebe i svijeta.[6]

Pojmovi, koji bi nam trebali pomagati na našem putu približavanja Bogu, ponekad nas zavode na stramputicu ili, u najmanju ruku, otvaraju nam staze kojima je možda lakše putovati ali koje od Cjeline/Univerzalnoga/Boga - zapravo odvode. Doba licemjerja i zaborava bitnoga, doba pojavnog, kvantitativnog, spektakularnog, površnog, doba privida (kako je još Feuerbach govorio) – učinilo je pokušaje istinskog razumijevanja sve rjeđim. Postali smo digitalna točkica s kojom se industrija gubljenja vremena igra unutar okvira koje je sama postavila.

Filozofija i teologija imaju isti predmet svog istraživanja. On se nezgrapno ali najbliže filozofijskoj istini može izraziti ('pomoćnim') glagolom biti. Filozofija misli biti, te razumski, umno (pa i duhovno) pokušava dosegnuti sve dimenzije bivanja. Misleći sve, filozofija je kao predmet svog mišljenja uzela i Boga. Filozofija misli Boga jer misleći sve ne može ne misliti Boga. Čudo onoga jest početak je i kraj propitivanja sveukupnosti biti.

U riječi jest netko ljudskim govorom evidentira postojanje nečega ili nekoga. Ono što jest - jest na različite načine. Ovisno o tome tko evidentira tu jestost ona se evidentira kao neko štostvo (U velovima jezičnih zabluda mogli bismo reći da se

6 Skepsa mišljenja nije dovoljna kao dokaz o postojanju kako je svojevremeno mislio Descartes. U najmanju ruku nije dovoljna kao dokaz istinskog postojanja. Ona druga vrsta postojanja preuzela je primat u ljudskoj vrsti, no istovremeno je donijela i 'raspuklinu' o kojoj piše Schuon. Bitno je kako mislimo, koliko smo u tom mišljenju sabrani, kako i koliko smo u svom promišljanju otvoreni za ono što kroz nas živi, što nas transcendira, što je veće od naših pojedinačnosti, egoizama, narcizma, umišljenosti i naših vlastitih ljudskih toplokrvnih svjetovnih bogova.

bitak pokazuje kao egzistencija, da postoji hijerarhija isijavanja – emanacije – Jednoga, od božanskog do materijalnog, itd.).

Cijela ljudska refleksija pa i filozofijska čudi se jednoj jedinoj riječi i njenim izvedenicama. Mi jesmo; Svijet jest; Kozmos jest, a možda zapravo samo Bog jest. Naše je znanje prije svega znanje o nemogućnosti znanja. Nemogućnost konačnih odgovora rađa ideologose kao ideologije kroz povijest organiziranih interesnih skupina/organizacija.

Povijest filozofije, odnosno filozofija, povijest je misaonog propitivanja Boga, odnosno različitih razina postojanja onoga jest. Kako je jest nastalo, tko ima pravo i mogućnost govoriti o tom jest, na koje se načine može govoriti i svjedočiti to jest, tko je stvorio jest. Evidentiranjem jestosti nekim štostvom (jer sve što jest - jest na neki način) mi odajemo počast pomoćnom glagolu biti. Zahvalni smo što jesmo, na ovaj ili onaj način u tom biti, što svim svojim potencijama možemo slaviti postojanje - sveukupnost postojanja štostvom u jestosti, u onom univerzalnome biti (od pjesnika krivo 'ukradenom' kao bitak).[7]

Misliti Boga nije ništa drugo do misliti biti sveukupnog postojanja. Što je to biti? Kako to da potojimo u tom biti? Da li to biti netko može stvoriti ili nam je zauvijek biti u nemogućnosti misli/riječi/govora da se probije do istinskih odgovora.

To biti nudi nam se kao predmet osjeta/osjećaja, mišljenja i djelovanja.

---

7 O tome zanimljivo piše Bojan Marotti u: Marotti, B., *Rječnik hrvatskoga filozofskoga nazivlja*, Prilozi 69–70 (2009), str. 123–180. Autor pronalazi da se *bitak* prvi put javlja u 16. stoljeću u pjesmi Mavra Vetranovića *Pjesanca suda napokonjega*.
Slano će pak more odkriti planine,
briegove i gore, polja i ravnine;
ter se će vratiti u prjednji bitak svoj,
i život skratiti živini živućoj.
Autor pronalazi još jedan primjer iz 16. Stoljeća kada bitak ima značenje 'osoba', kod Dinka Ranjine, u njegovoj zbirci *Piesni raslike.*
Blaženi svi gnjivi, ke podni bitak moj
trpeći jad živi u muci nerednoj.
Današnje je značenje, dopisuje autor, prvi put potvrđeno u 18. stoljeću u djelu Jerolima Kavanjina *Poviest vanđelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara* (poznatije pod naslovom *Bogatstvo i ubožtvo*). Ti stihovi, u kojima je inače riječ o Bogu, glase:
Ne išt' mu djede ni starije,
er svoj bitak zna po sebi.

Bivanje u biti pokazuje se kao doživljaj, misao i čin. Jedinstvo bivanja u Bogu jedinstvo je naših mogućnosti bivanja u sveukupnom biti.[8] Bog je ključno iskušenje za mišljenje. Kao 'najveći' pojam ljudskog mišljenja Bog je istovremeno i predmet spoznaje ali i povod sukobima i razlikama među različitim filozofijskim pristupima. Za jedne je on izgovor za bijeg iz realnoga svijeta, za druge je on jedina zbilja.

Religije slave Boga. Neupitnim uzimaju objave koje Bog spušta među ljude. U njima nalaze odgovore na pitanja morala, organiziranja ljudskih zajednica, pravna pitanja, običajnost... Slaveći Boga religije otvaraju prostor i misaonom odnosu prema Bogu. No taj misaoni odnos nikad se ne uzima dostatnim za iskreno poniranje u najdublje slavljenje Božje blizine. Osjećaj, misao i čin dio su nerazdvojive cjeline bivanja u Univerzalnome. Slavljenje nekoga ili nečega, pa i slavljenje Boga, nerijetko zna biti rezultat uputa posrednika koji ne moraju Bogu biti bliski. Te upute mogu se pretvoriti u dogme koje će između čovjeka i Boga staviti prepreke pa i labirinte iz kojih se vjernička duša teško može izvući. Religijske hijerarhije na svom putu samoodržanja spremne su pojednostaviti i dogmatizirati ono što bi trebalo biti živo. Povijest će tako evidentirati slavljenje radi slavljenja, molitvu radi molitve, crkvu radi crkve...

Filozofija pak, sa svojim gramatičko-logičkim ustrojstvom, koliko god misaono ne može dosegnuti, dokazati, domisliti Boga kao predmet svog mišljenja, ipak može biti važan sudionik u krčenju staza prema Bogu. Kritički potencijal mišljenja nezaobilazan je u propitivanju oblika slavljenja Boga. Kritički, etički i kreativno, filozofijska je misao misaono svjetlo duhovnog slavljenja Boga. Filozofijsko je znanje prije svega znanje dosljednosti. U spoznajnoj, etičkoj i estetičkoj dimenziji. Utoliko je ne treba tretirati kao 'sluškinju teologije' nego kao suputnika na putu prema Vječnome/Univerzalnome.

8 Chittick pojašnjava zašto nije dovoljno samo preuzimati gotove odgovore u pokušaju razumijevanja postojanja: „Glavni muslimanski odgovor jeste da ljudi trebaju misliti jer su to obavezani, jer su misleća bića. Nemaju drugog izbora nego misliti pošto im je Bog podario um i inteligenciju. I ne samo to, u brojnim kur'anskim stavcima Bog je ljudima naredio da misle i da koriste svoju inteligenciju. Da bi ispravno mislio, čovjek do zaključaka mora dolaziti vlastitim, a ne tuđim intelektualnim pregnućem. William C. Chittick: *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. 18

Kur'anski ajet koji kaže: „Džine i ljude sam stvoriuo samo zato da Mi se klanjaju (Al-Dartyat, 56)" Ibn al-Arabi, na tragu tumačenja koja sežu sve do Poslanikova druga Ibn Abbasa, to interpretira kao poziv na spoznaju, znanje. Dakle, i da mi se klanjaju, no prije i važnije - „da Me spoznaju".[9]

Onaj koji se klanja on sasvim sigurno poštuje, no onaj koji zna on poštuje s dubokim znanjem i uvjerenjem. Klanjati se može iz navike ili kao dio običajnosti jednog naroda. Znati se ne može iz navike. Bježeći uvijek u jednostavnije oblike (jer smo samo ljudi) možda smo zanemarili bitnu uputu o nužnosti cjelovite 'spoznaje' Boga (bivanja u onome biti). Možda smo duhovni napor, svoju najvažniju zadaću, svoju potragu za smislom (zadobivanje svijeta u sebi) - sveli na propisani ritual?

Ibn al-'Arabi citira:"...nema plemenitijeg duhovnog stanja od duhovnog stanja klanjanja ničice, jer je to duhovno stanje pristajanje uz znanje o korijenima. A nema nijednog plemenitijeg atributa od atributa znanja...(II 101.29)" [10]

Što dakle ako biti znači istovremeno i znati i ljubiti; ako istinski znati znači ljubiti; ako ljubiti znači (po)znati/poznavati i u znanju ljubiti? Što ako nas i jezik i zavodi ali i vraća na pravi put? Pomoćni glagol biti opire se imeničnom obliku (premda se nude i bivstvo i bivstvovanje, bivstvujuće, itd). Odlazak u bitak proizvodi dodatne nesporazuma u interpretiranju pojma koji (samo) želi uputiti na to da postoji samo biti, da smo mi u tome biti i da trebamo razumjeti svoje biti u odnosu na svepostojeće biti.

Nije jednostavno biti na putu 'spoznaje' Boga. Ponekad je preteško nositi teret ljepote Božije prisutnosti u svakom dahu života. Puno je jednostavnije Bogu se klanjati, pet puta dnevno, a ostatak dana provesti 'rasterećen' blizine Boga. Spoznati Boga znači i slaviti i saznavati. Ljubiti i mudrost i Boga. Kakva bi to mudrost bila koja neće promišljati sveukupnost onoga biti, a sveukupnost tog biti neminovno upućuje na ono što je univerzalno i iznad svake misli, svakog osjećaja, svakog pojedinca, naroda ili religije. Religijski spoznati znači ljubiti. Philosophia je ljubljenje. Mudrost je tu da nam skrene pozornost ako u svom ljudskom izričaju, razumijevanju, u svojoj toplokrvnosti – odemo

9 William C. Chittick: *Sufijski put spoznaje : Ibn al-Arabijeva metafizika imaginacije* , Sarajevo, "Ibn Sina", 2021. str. 280.

10 Isto, str. 284.

na stramputicu. Mudrost je tu da nas spriječi graditi odviše ljudsku sliku Boga, Boga koji proizlazi iz naših ljudskih interesa, iz interesa grupa i struktura, hijerarhija. Mudrost je logičko-gramatička Majka koja bdije nad ljudskim doživljajem, mišljenjem, oslovljavanjem Boga.

Mudrost ima pravo reći da je Bog veći od Boga[11]. Ima pravo zamjeriti objavama što su svojim jezikom prikazale ono što je veće od Boga nečim antropomorfnim. Mudrost ima pravo biti skeptična prema metaforama objava jer one pripadaju vremenu u kojemu su imale snagu i bile izvor. Mudrost je tu jer iščekuje medij nove objave.

Koliko god bila gramatičko-logičkog karaktera, filozofija ima pravo tragati za svojim odgovorima na pitanja o Bogu. Znanje o svijetu makrokozmosa i mikrokozmosa dio je znanja filozofije. Ono se može ali i ne mora podudarati s teološkim shvaćanjima i interpretacijama Boga. Uostalom ni teologija ne nudi dva istovjetna tumačenja Boga. Samo dobrom namjerom naći ćemo zajednički teološki nazivnik za teološka razumijevanja.[12]

---

11 Napredovanje ljudske misli uvjetovano je napredovanjem medija jezika. U mediju jezika bogovi su bili dio naših ljudskih zajednica i uplitali su se u živote ljudi. U doba riječi riječ je morala biti na početku. U doba pisma pismo je postalo sveto. Doba knjige iskristaliziralo je religije knjige. Ono Univerzalno u početku smo osjećali i bivali u njemu. Kad smo ga počeli govoriti zapetljali smo se u babilonsku kulu jezika. O tom univerzalnom smo i pisali, no previše je sličilo na nas same. Ono što je univerzalno ne može nam podariti ništa što ne možemo shvatiti. I od Boga tako možemo dobiti samo 'sliku' za koju smo sposobni shvatiti je. U tom smislu naša su razumijevanja Boga prolaznog karaktera i može se govoriti o Bogu koji je veći od 'ljudskoga Boga'

12 Na jednom drugom mjestu razumijevanje ovoga *biti* pojasnio sam na sljedeći način: „Ako nešto jest ono sudjeluje u onome biti. Sve što jest, što je bilo i što ima potenciju nastati sudjeluje ili će sudjelovati u tom *biti*. *Biti* jest na način bivanja svega bivstvujućega. Sve bivstvujuće jest potvrda mogućnosti bivanja, dakle tog *biti*.Postoje bića, materijalni predmeti i svjetovi činjenica koje na različitim nivoima proizvode bića odnosno koja su rezultat aktiviranja materijalnih predmeta od strane bića.
Bića jesu ili nisu. Ako jesu ona sudjeluju u onome *biti*. Ako *nisu* oni nisu nikakav nebitak nego ih naprosto nema.
Sve što *jest jest* a što nije nije. To je najjednostavnije razumijevanje Parmenida. Misliti znači biti na način misaonog pokušaja dohvaćanja cjelokupnog bivstvujućeg ili nekog njegovog segmenta. Misliti nikada ne znači postizati neskrivenost, aletheia, kako je mislio Heidegger. Istina nije u istosti misliti i biti, jer je mišljenje samo jedan od nivoa otkrivanja svebivstvujućega. Za razumnu

II

Ništa nije slučajno. Na početku knjige Sufijski put spoznaje[13] u kojoj Chittick pokušava pojasniti/približiti/ djelo Ibn 'Arabija, u problematiku sufizma uvodi nas pitanjem 'Kako mogu pronaći Boga'. Pitanje naizgled naivno, za ateiste promašeno, za religijske hijerarhije suvišno... Pa ipak, svi nešto tražimo. Ponekad shvatimo da tražimo isto (koje se izgovara različito), da težimo istome (koje nazivamo različitim riječima), da imamo iste osjećaje za ono neizrecivo koje ipak izgovaramo.

Heidegger je, nimalo slučajno pisao i govorio o zaboravu bitka (zapravo bivanja/bivstvovanja...onoga biti) kao sudbinskoj situaciji Zapada, dodajući u jednom svom intervjuu rečenicu 'Samo nas Bog može spasiti'. Naime, ako nismo u onome biti, onda smo

---

razinu pojašnjenja bivstvovanja istina se uzima kao 'poklapanje intelekta i stvari'. No to je samo gramatičko-logička razina kroćenja bivstvukućeg. Ludjačka košulja razumskih pojmova dobro dodje u ludnici. Sljedbenici razuma navukli bi je svima koji skrenu pozornost na činjenicu da su razumski pojmovi izvrsni za operatvnu dimenziju bića, ali da su prekratki za razumijevanje svebivstvujućega. U tom kontekstu i istina se može 'čitati' na različitim razinama, od razine gramatičke i logičke točnosti pojmova i zaključaka, do svih razina samootkrivanja, samobjavljivanja onoga biti odnosno istinskog bivanja u tom biti. Jedna je univerzalna istina. Jesmo. Svoje postojanje iskazujemo na različite načine U tim načinima pronalazimo manje ili više istine. Epohe, kulture i civilizacije razlikuju se po načinima na koje sudjelijemo u biti. Svebivstvujuće možemo nazvati Bogom, ali smo u veliko opasnosti promašiti i sebe i svebivstvujuće. Biti ne znači biti Jedno. Ako postavljamo ograde pojma mi ih postavljamo oko nečeg odredjenoga čemu pridajemo naše ideje prostora i vremena. Jedno postaje naš 'geostrateški interes'. Jedno postaje ukupnost zamislivih predmeta u prostoru i vremenu ujedinjenih pojmom. Participirati u *biti* pretpostavka je otvaranja svih razina ljudskih tjelesnih duševnih duhovnih znanja i sposobnosti. Filozofija nudi jednu perspektivu vidjenja tog biti. Biti i misliti. Mišlju dohvatiti biti.

Vratiti ljudskom biću pitanje smisla bića u sveukupnosti bivstvujućega. Zrcaliti smisao bića u zaboravljenom pitanju o bivanju u biti. Jezik nas u gotovo svakoj rečenici podsjeća na korijen svega. Ono biti je posredstvom prezenta glagola biti dakle kao čestica je -prisutno u gotovo svakoj našoj tvrdnji. Mi sami sebi svakodnevno skrećemo pozornost na najveću i jedinu univerzalnu istinu - JESMO. Iz dubina zapadnoeuropskog zaborava tog biti pristižu nam zablude filozofije koja se igra riječima. Tako je 'u bićima nazočan bitak'. 'Biće je mogući bitak'. I sl. A zapravo bića jesu i biće jest."

13 William C. Chittick: *Sufijski put spoznaje. Ibn Al-'Arabijeva metafizika imaginacije,* Ibn Sina, Sarajevo 2021.

pjena valova koja nastaje i nestaje, nesvjesni ljepote sunca, mora, vjetra, obala, valova, svog postojanja i ljepota u nama i izvan nas.

Filozofi su oduvijek propitivali svoju sposobnost razumijevanja one riječi koja ujedinjuje sve, od koje sve počinje, o kojoj se ne može ali mora govoriti, koja donosi cjelinu a sama je podijeljena na interpretacije i hijerarhije. Tako je Pitagora govorio da o Bogovima ne može znati niti da jesu niti da nisu. Platon je u Bogu vidio Tvorca koji iz svijeta ideja stvara materijalni svijet. Aristotel je čovječanstvu pružio formulaciju nepokretnog pokretača, koja je filozofijskoj misli dala slobodne ruke. Više se nije moralo govoriti o Bogu. On se podrazumijevao ali je postao skromnim 'tehničkim pokretačem' nečega što je postalo predmetom našeg mišljenja. Njemu je ostavljeno mišljenje mišljenja poput Hegelove samospoznaje apsoluta.

Pokušavajući dohvatiti ono najveće, univerzalno, ujedinjeno, cjelovito – Anselmo je zaključio da takvo što mora postojati, te da je takav (ontološki) dokaz postojanja Boga dovoljan ljudskoj misli. Toma Akvinski na krilima duha (i) islamske filozofije shvaća da filozofijska misao ne može Boga ne misliti, da joj je to najvažnija zadaća i da nam ta spoznaja jest svrha koja određuje svrhu našeg ljudskog života.

Ako je Bog ono univerzalno onda je sve Jedno (kako je i Proklo definirao) a iz tog Jednog emanira se materijalni svijet. Spinoza je (i) zato mislio da sve što postoji uopće jest u Bogu. Pascal je, kao i mnogi drugi, ustvrdio da se Bogu možemo približiti samo vjerom. Vremenom je ta vjera postala rezultat sustava religijskih hijerarhija i njihovih edukacija, postala je intuicijom, nadahnućem, ekstazom, poniranjem u najdublje predjele ljudske duše...

Pa i oni koji tu se temeljito bacili na istraživanje odnosa unutar materijalnoga svijeta uviđali su da iza svih pitanja stoji sjena onog Nevidljivog, Nespoznatljivog, Nemislivog. Tako je primjerice Newton zakone gibanja prepoznavao kao zakone koji su dani od Boga. Red, logika i zakoni materijalnog svijeta samo potvrđuju svijet ili svjetove ideja odnosno nepokenutog pokretača, odnosno Boga.[14] Njemački idealizam svojevrsni je filozofijski pokušaj odgovora na pitanje

14 „Kao što ruka ne može uhvatiti apstraktnu misao tako nimisao ne može dokučiti Božju suštinu" Citirano prema: *Priručnik jevrejske misli*, priredio rabin Arije Kaplan, Književno društvo Pismo, Zemun, 2002., str. 25/26

ustrojstva svijeta koji je pokrenut nepokrenutim pokretačem i koji završava u samospoznaji apsoluta kroz umjetnost, religiju i filozofiju.

Ovom reduciranom podsjetniku na neodvojivost filozofijskog i teologijskog razumijevanja svijeta Chittick pridodaje nekoliko zanimljivih sličica na koje nas podsjeća Seyyed Hossein Nasr: Pitagora je 'imao izvanredne proročke moći. Sam je bio poput proroka koji je osnovao novu religijsku zajednicu. Muslimani ga smatraju monoteistom, a neki ga nazivaju i poslanikom.[15]

'Parmenid je bio duboko zadubljen u svijet poslanstva u grčko-religijskom smislu te riječi, bio je vidovnjak i vizionar...Parmenid biva odveden u drugi svijet od strane Kćeri Sunca koje su došle iz Palače Svjetlosti...Nadjelujeinkubacija,duhovnapraksadobropoznataugrčkoj religiji, u kojoj osoba u potpunosti miruje dok duša ne bude uzdignuta na više razine stvarnosti pri čemu se otkriva mistrij postojanja.[16]

Epimenid s Krete je također putovao u drugi svijet te sa sobom donio zakone za ovaj svijet. Bio je prorok-iscjelitelj dok je godinama nepokretan ležao u pećini. Empedoklo je bio filozof, pjesnik, iscjelitelj. Njegovo istraživanje fizike bilo je u svrhu spašavanja ljudske duše...

III

Poezija je u sebi oduvijek nosila spremnost na otvorenost prema razinama koje su iznad racionalnih odnosa. Filozofijska je proza pomislila da će se adekvatnije približiti Bogu uz pomoć pravila logike i gramatike, sličnih geometriji i artimetici. No svijet je postao mjesto proze, a od poezije je ostalo u pravilu ono najbanalnije.

Odustajući od poietičkog, stvaralačkog, pjesničkog, otvorenog u poetskoj riječi za više duhovne razine – čovjek je još jednom prikovao donositelja punine riječi na križ. Misaono smo prikovali božanski duh na križ logike i gramatike. Vjera je postala racionalna. Vjera u racionalne odnose. Vjera u hijerarhije koje se čine racionalnima. Vjera u hijerarhiju.

15 Seyyed Hossein Nasr: *Islamska filozofija od postanka do danas*, Logos, Tuzla, 2018. Uvodno poglavlje *Filozofija i poslanstvo*, str. 15-25

16 Isto, str. 16

Racionaliziramo sa svim pa tako i sa srcem. Srce nam je zauzeto kupnjom i prodajom nevažnoga. Samim tim svoja smo srca stavili na rasprodaju. U svijetu smo kvantificiranja, potkupljive znanosti, masmedijskog zavođenja i manipuliranja. U svijetu smo prizemne racionalnosti koja se iscrpljuje u banalnim dokazima banalnih istina. Naš je svijet postao svijet dvodimenzionalnih egipatskih figura... Spremni smo prihvatiti postojanje teorije evidencije. Izgovoriti rečenicu Kad sam u istini onda to znam, ali dug je put do prihvaćanja znanja kao Božje prisutnosti, znanja kao punog bivanja u sveopćem biti...

Misliti i pjevati znači biti u bogu ili jednostavnije biti. No misliti se mora srcem. Na površini gdje kraljuje pjena sve se zbiva u okvirima reklakazala. Svjetlo dolazi s mislima u kojima je čovjek koji misli sadržan. Mi dajemo sebe razumijevajući. Bez predavanja neće nam se otvoriti most preko rijeke Lethe. U tom smislu i Chittick pojašnjava: da je znanje proizvod Božanskog otkrovenja a ne diskurzivnog mišljenja."[17] Razum, zauzet jednostavnim odnosima vidljivih fenomena ne razumije umsko i duhovno povezivanje.[18] Razum nam pomaže držati ravnotežu dok putujemo prema predjelima razumijevanja.

Razumijevanje/doživljavanje/osjećanje Boga stvar je samorazumijevanja i samoosjećaja čovjeka u univerzumu. Zato Chittick naglašava da se Ibn 'Arabi pita kako pronaći Boga u stvarnosti a ne u teoriji, pa pojašnjava: Jednostavno je svecima – prijateljima Boga – gnosticima koji prate Kur'anski stavak „Kuda god

17 „Iz perspektive ove tradicije, ako poznajemo stvari izvan božanskog konteksta, mi ih ustvari ne poznajemo. U mjeri u kojoj mislimo da ih poznajemo, bit ćemo pogođeni složenim neznanjem. Što smo uvjereniji o istinitosti našeg znanja, bit će teže izliječiti ovu bolest. Osim toga, trebalo bi biti očito da aktivnost vršena na osnovu neznanja – da i ne spominjemo složeno neznanje – dovodi do loših posljedica, ne samo za pojedinca već i za društvo, okoliš i čovječanstvo." William C. Chittick: *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. 45

18 „Muslimanski mudraci vremenom su prepoznali ovu dvosjeklu prirodu mača razuma. Neki poput Ghazzalija, Jalal al Dina Rumija i Fakhr al Dina Razija isticali su negativni aspekt čisto ljudskog razuma kao zastora i ograničenja, i njegove nesposobnosti da dosegne božanske istinitosti. Rumi je ustvari bio vrlo svjestan razlike između razuma (aqli juz'i) i intelekta ('aqli kulli), kad je rekao „Razum je taj koji je uništio ugled intelekta"" Seyyed Hossein Nasr: *Živi sufizam. Ogledi o sufizmu*, Ibn Sina, Sarajevo, 2004., str. 76

se okrenete – tamo je lice Božje“, ali teško je nama koje su učili misliti i koje su naučili da za sve moraju pronaći racionalno opravdanje.

Riječi su danas dobile svoj industrijski kroj. Utoliko je teško govoriti o ljubavi, spoznaji, bivanju... U svom promišljanju čovjek mora voziti slalom između stereotipa. Boga dakle treba i znati i ljubiti.[19]

Razlikujemo li preneseno znanje od onog intelektualnoga. S generacije na generaciju naime prenose se znanja o pojmovima, tekstovima, interpretacijama. Gotovo nekritički preuzimaju se vrijednosni sudovi. Ništa ili malo toga stavlja se u pitanje. Paradigme su tu da se poštuju i samo povremeno, rijetko, u gotovo povijesnim prevratima od njih se odustaje. U mnogim našim radovima, posebno sa suvremenim reformama obrazovanja i znanstvenim uzusima važno je koga smo citirali i tko je nas i koliko citirao. Vrijednost radova određuje se matematičkim formulama koje istina mogu pružiti nekakvu sliku o nečijem radu no to je izvanjska slika o poznavanju prenesenog znanja kojim mi dokazujemo da smo dio jedne znanstvene zajednice. Chittick tome suprotstavlja intelektualno znanje koje se ‘pronalazi u sebi usavršavanjem uma’

Istinsko znanje otkriva nam se dakle samootkrivanjem. Ako za njega nismo sposobni, ako se nismo za znanje pripremali i otvarali ono će nas mimoići. Jedino je takvo znanje jasno jer mi intuitivno, kad smo u njemu, znamo da je ono istinito. Pripremiti se za tu razinu znanja znači ne samo učiti gramatike, logike, jezike, pojmove, rečenice, sudove. Prenešeno znanje, koje je dakle preuzeto u konačnici ipak rezultira samo - prenesenim znanjem. Google pojednostavljeno rečeno rezultira mnogoznalošću koja ne uči mudrosti. Istinsko znanje zbiva se negdje drugdje i na neki drugi način.

---

19 Hans Küng pojašnjavajući odnos kršćanstva i islama među ostalim bilježi: „Pascal je jednom razlikovbao ‘Boga Abrahamova, Izakova i Jakovljeva’ od ‘Boga Filozofa’. Kada pak motrimo božji lik u islamu, lako ćemo dobiti dojam da je riječ o ‘Bogu filozofa’, toliko je tu jasnoće i racionalnosti. Kršćaninu će se monoteizam brzo učiniti pukom idejom. No za muslimana jue monoteizam doživljena realnost, jer njegov je Bog, kako smo vidjeli, zapravo na poseban način i Bog Abrahamov. U islamu Pascalovo razlikovanje uopće ne vrijedi; ono pretpostavlja suprotnost između vjere i znanja koja ovdje ne postoji“. Hans Küng: *Kršćanstvo i svjetske religije. Uvod u dijalog s islamom hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb, 1994. str 69

Nerijetko smo u situaciji da poput Chitticka zaključimo kako određeni tekst, izlaganje, odnosno razina znanja, zastaju na razini rekla-kazala. Taj i taj autor tako i tako interpretira određeni fenomen. Diskutirat ćemo o pravoj interpretaciji i tu će stvar završiti. Međutim, što ako umjetnost, glazbu, muze, slikarstvo, ples, ljubav imamo među ostalim i zato da bismo se otvorili prema intelektualnoj dimenziji znanja, prema intuitivnoj sigurnosti da je znanje u kojemu jesmo istina?

Ako je istina duboka i lijepa, ona je senzibilna, ona je poput sjene koju psihe ostavlja na zidovima donjega svijeta. Istina kao neskrivenost kao aletheia sjećanje je koje ovisi i o našoj sposobnosti sjećanja, o našoj otvorenosti za drhtaj, za osjećaj, za humor, ironiju, sarkazam, cinizam, ljubav, za široku paletu duhovnosti u kojoj nam se otvara paleta istine.

U tom smislu Chittick se, na krilima islamske filozofije, pridružuje filozofiji perennis. Njegov je filozofijski pokušaj usmjeren na izmirenje izvanjskog i unutarnjeg, kozmosa i duše. Prisjetimo se, u grubim crtama zašto je vrijedno oplemenjivanje filozofijske misli filozofijom perennis.

Filozofija je kao što znamo izronila iz gramatike i logike. Ona je opet pojednostavljeno rečeno, prozni odgovor na poetske pokušaje govora o Bogu. Služeći se gramatikom i logikom stari su Grci postali robovi metoda na onaj isti način na koji smo mi danas robovi svojih vlastitih tehnika, strojeva, metoda proizvodnje (Nakon industrijaliziranja proizvodnje industrijalizirali smo i svoju vlastitu svijest).

Filozofija je racionalnim metodama pokušavala doći do mudrosti, no uvijek je iznova vraćana prema osobi koja je do mudrosti pokušavala doći. Svi smo uvijek iznova vraćani pitanju načina na koji se pokušava doći do te mudrosti.

Pitanje koje se svima nama nameće. U starom smislu mogli bismo se pitati o karakteru znanja koje se prikuplja i za koje se očekuje da će porastom kvantiteta prerasti u neku novu kvalitetu. Suvremenim jezikom mogli bismo reći kako očekujemo da milijuni informacija o nekom fenomenu mogu prerasti u neku višu razinu.

Sasvim je jasno da je osim algoritama koji će operirati s informacijama potreban i program koji će s tim informacijama operirati. Je li taj program prikupljačkog karaktera ili je kreativan; temelji li se na nabrajanju različitih mišljenja ili ima svoju programsku viziju. Je li ideologičan ili otvoren za različita tumačenja...? Gdje je tu naše sopstvo. Kako će

te informacije kooptirati zgrčena šako a kako otvoreni dug. Kako će do suptilnosti sjena istine doći akademska strogost a kako vjerom, umjetnošću pa i patnjom pripremljena duša za drhtanje, za neskrivenost.

U tom kontestu Chittlick suprotstavlja filozofiju i sufizam kao dva bitno suprotstavljena pristupa pa kaže:

> „Filozofija i sufizam se oštro odvajaju od prenesenih nauka eksplicitnim potvrđivanjem da se značenja stvarî u svijetu ne mogu naći bez istovremenog nalaženja značenja sopstva koje spoznaje. Svakako, svijet se proučava da se postigne razumijevanje fenomenâ, ali razumijevanje je atribut duše, spoznavajućeg subjekta.“[20]

Tu dušu spoznavajućeg subjekta čini se da smo negdje kroz povijest izgubili. Ostao je kolekcionarski duh, koji može bljesnuti svojom učenošću, količinom memoriranih informacija, pa i sposobnošću da se u pravom trenutku na pravom mjestu prezentira lijepa i duboka, trenutku odgovarajuća filozofijska misao. Pa ipak, naša odgajanja za filozofiju postala su previše kolekcionarska, previše akademska, previše znanstvena, kvantitativna, izvanjska. Sve ćete rjeđe danas sresti ljude čije duše trepere na frekvencijama filozofije.

No sudbina znanstveno-tehnološkog siromašenja ljudske duše istovremeno ogoljuje i preuzete metode. Istovremeno s novim duhovnim siromaštvom razobličava se siromaštvo metode. Postaje jasno da je duši potrebna duhovna priprema za ljubav prema mudrosti. Čini se da polako postajemo svjesni da nas logika i gramatika mogu otvoriti samo prema logičko-gramatičkom univerzumu, a to može biti samo izvanjski aspekt mudrosti same.

Predlažem da natpisu da u Akademiju ne ulaze oni koji se ne razumiju u geometriju suprotstavimo jedan mogući drukčiji natpis. Među ljubitelje mudrosti ne bi trebali dolaziti oni koji se ne razumiju u poeziju, slikarstvo, dramu, koji svoju dušu nisu otvorili prema igri, ljepoti, glazbi, koji nisu sposobni sjetiti se, a sjetiti se u ovom slučaju znači pronaći u sebi znanje, jer je to znanje jedino pravo.

---

20 William C. Chittick: *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. 9/10

Dvije i pol tisuće godina nakon sugeriranja pravilnosti geometrije, gramatike i logike, tehno-znanstvena stvarnost prijeti uništenju čovjeka. Vjera u tehniku porodila je vjeru u znanstvenu teologiju, a znanstvene teologije primjećuje i Chittick mogu stvoriti samo fanatike i ideologe.

Da je tomu tako dokaz je ISIL, dokaz je pravoslavno blagosiljanje oružja i rata, dokaz su radikalni desničarski pokreti u Americi, pojedinci poput Brevicka... Mislim da je važno pripomenuti kako na sve te religijske devijacije ne treba gledati samo uzročno-posljedično, da jedna drugu iniciraju, omogućuju, nadahnjuju... Riječ je o usudu tehnološke nadmoći nad duhovnim, riječ je o slabosti čovjeka duha, o odustajanju od mudrosti same i priklanjanju onoj vrsti znanja koja može najviše koristiti upravo tehno-znanstvenoj sferi.

Pravo razumijevanje je dakle oblik sjećanja. Sjećanje je metafora za istinski oblik znanja, onu vrstu znanja za koju znamo da je istinita. Mi u konačnici možemo spoznati samo ono što nam je već na neki način znano. Mi to intuitivno osjećamo u sebi, otkrivamo. Gotovo da nije riječ o spoznaji nego o otvaranju za nove vlastite dimenzije. Mi spoznajom postajemo drugi. Ne prateći promjene na vlastitom duhu evidentirali smo spoznaju kao čin uzimanja iz prirode nečega što prije nismo imali. Mi smo ta priroda. Mi se otvaramo ili ne otvaramo. U sebi prepoznajemo nešto novo ili ne. Termin spoznaje je računovodstvenog karaktera, onakav kakva je civilizacija koju je stvorio.

Kada Platon govori o mimesisu on govori o oponašanju ideje. Dublje, on govori o izrazu ili izrazima kojima mi ono unutarnje, već postojeće, ono duhovno u nama, upojedinjujemo, pretvaramo u izraz, u pojam. U tom kontekstu umjetnost jest sjena sjene jer zatvara krug. Umjetnost je tu da nas ponovno vrati svijetu sjena u kojemu kraljuje psihe.

U svim tradicijama svijeta, svim znanostima i filozofijama, u svim umjetnostima i religijama, postoje čuvari tradicije koji paze da se tradicija prenosi s koljena na koljeno. Čuvari su poznavatelji i prenositelji. Ono što oni poznaju i prenose izrazi su i nauci pojedinaca iz svih vremena i kultura svijeta. No ono što oni prenose izrazi su nastali unutarnjim radom duše, sjećanjem kao prepoznavanjem, otvaranjem kao pretpostavkom održavanja duha na životu.

Sjajan, premda u osnovi beskrajno jednostavan primjer daje Chittlick. On povlači paralelu između onih koji će biti dobri

vjernici zato što su djeca svojih roditelja, pa će netko vjerovati u Allaha zato što mu roditelji vjeruju u Allaha a netko drugi ili treći u Isusa, Budhu, ili neko drugo božansko otjelovljenje. S druge strane nalaze se vjernici koji sami dosegnu Boga u sebi, bez obzira kako se zove i kojim će ga ritualima odnosno liturgijama slaviti. U tom dosezanju Boga u sebi, sjećanje je na stvaranje svijeta, na univerzum koji jedino ljubav ljudskoga srca može ujediniti s našim tijelom i jedino duh ljudski može učiniti proširenjem ljudske duše.

Podijeljena medicina zaboravila je holistički pristup. Zaboravila je da su najpoznatiji stari liječnici judaizma, kršćanstva i islama bili filozofi. Nisu se niti počeli pitati zašto je to bilo tako. Podijeljena znanost postala je sredstvom za industrijaliziranje svijesti, profiliranje scijentističkih obrazaca svijesti, pa čak i stvaranja privilegirane kastečuvara filozofijske tradicije. Rascjep talenata i sposobnosti na one bliže umjetnosti i one druge bliže znanosti dovele su do mržnje među jednojajčanim blizancima. Talent u području umjetnosti postao je neprihvatljivim za strogu znanstvenu filozofijsku misao. Zastranili smo

U svim religijama Bog čovjeku postavlja samo one zadatke koje čovjwek može riješiti. Ne govori li nam to da su odgovori već prisutni u nama i da nije stvar u fotografskom ili ponavljačkom preuzimanju znanja, u prenošenom rekla-kazala znanju. Riječ je o onoj vrsti znanja koja je moguća jedino u svijetu koji zna što pripada tehno-znanstvenoj a što duhovnoj dimenziji. Ako nema ravnoteže između ta dbva svijeta onda neće biti ravnotelje niti u ljudskoj 'spoznaji' pa niti u samoosjećanju, samodoživljavanju, samosvijesti čovjeka.

Kontemplacija, meditiranje, uživljavanje, predavanje, molitva... sve su to oblici prisajedinjenja svijeta, poistovjećivanje izvanjskog svijeta sa svijetomusebi.Znanjejeuvijekkoloriranoosobnimishodištem,osobnim sposobnostima, osobnom otvorenošću, talentom, predanošću...

Mistici su uvijek zagovarali harmoniju. Harmonija podrazumijeva razumijevanje Univerzalnoga reda, intuitivno shvaćanje beskraja u ljepoti i ljubavi vlastitog načina gledanja. Stvari su naime onakve kakve nam pokazuje naša unutarnja intuicija, naše sjećanje (svijeta ideja rekao bi Platon). Mistici će govoriti o vraćanju u Božju prisutnost, vraćanje izvoru, vraćanje prvobitnom skladu.

Povukao bih sada paralelu između razumijevanja medija i razumijevanja Boga. Oni koji misle da su mediji sredstva za prijenos informacija živjet će u svijetu manipuliranja u kojemu najmanje od svega ima informacija a najviše ideologije kao lažne svijesti i industrijaliziranja te svijesti. Svi koji su dublje razmišljali o medijima shvaćali su koliko duboko svaki novi medijh mijenja naše živote, pristupe svijetu, navike, kulturu, tradicije. Ono što posreduje pokazalo se bitno važnijim od sadržaja prenošenja.

Na sličan način vjera koja se zadržava na informacijama o Bogu zastaje na razini fogme. Religije zato postaju okoštali sistemi koji se sve više politiziraju i koji pomažu totalitarne tendencije. Vjera je međutim medij koji rastače svaku informaciju i od čovjeka religijskih informacija stvara mističkog ezoterijskog tragatelja za univerzalnim u svijetu i čovjeku odnosno za jedninstvom jednog i drugoga.

U tom je kontekstu važno i indikativno Chittickovo navođenje mogućih naglasaka u razumijevanju Boga: „Zaključci koje ljudi izvlače iz tawhida uglavnom ovise o njihovom razumijevanju Boga. Uobičajeno, muslimani traže da razumiju Boga razmišljajući o implikacijama Božijih imena i atributa što je izraženo u Kur'anu i Sunnetu. Ako se Bog shvati kao Zakonodavac, ljudi će izvući zaključke veza ne za pravilno primjenjivanje Šerijata. Ukoliko se On pojmi kao Onaj Koji Se srdi, oni će zaključiti da moraju izbjeći Njegov gnjev. Ako Ga shvate kao Milostivog, mislit će da moraju tražiti Njegovu milost. Ukoliko se shvati kao Lijepi, oni će Ga opažati kao Voljenog."[21]

Zaključak

U zaključku slijedimo Chittickovo potcrtavanje razlike između prenesenog i intelektualnog znanja. Zaključujemo dakle uz Chitticka ali samo ono što smo putem kroz njegove tekstove, prijevode i interpretacije i sami promislili i dohvatili kao svoje.

Svođenje svijeta na 'činjenice', činjenično vodi ljudski svijet sve dalje od punine njegovih vlastitih mogućnosti. Je li to put bez povratka pitanje je na koje će teško odgovoriti nenadahnuta duša našega

21 William C. Chittick: *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. 20/21

vremena. Živimo u svijetu u kojemu dominira metoda rekla-kazala, odnosno sustav znanstvenih, estradnih, političkih, ekonomskih i medijskih autoriteta, tih suvremenih bogova u svijetu bez Boga.

Kao jedan od bitnih zaključaka a istovremeno i misao vodilja može biti i Chittickova sugestija koja kaže da svatko od nas mora otkriti put kako je izumljen kotač. Parafrazirajući Rousseaua moglo bi se reći da je čovjek po prirodi fitra – ono adamovski potencijalno dobro koje inklinira prema tawhidu kao srcu znanja i vjerovanja čovjeka o ljudima, drugobivstvovanju, odnosno Bogu. Biti u Bogu znači biti dušom prisutan u Njegovim imenima i kroz Njegova imena biti u svijetu. Sve izvan toga je površina koja odvodi u lažne svjetove, zlo, bezbožno građenje provalija.

Svi oblici mudrosti, pa i filozofija, oduvijek su osjećali da pravo znanje dolazi iznutra. Otuda je ono za Platona sjećanje. Mnogoznalost će nas od mudrosti prije udaljiti nego što će nas njoj približiti. Postoji znanje i iskustvo znanja. Intuitivno znamo kad smo u istini... Interpretirajući islamsku misao Chittick zaključuje kako do intelektualnog razumijevanja ne možemo doći čitajući tekstove/knjige/govore... Paradoks duhovnog znanja sastoji su u tome da možemo znati samo ono za što smo pripremljeni, samo ono što potencijalno već jest u nama.

Napuštanje svijeta ideja, Božijih imena, Božijega raja, grijeh je koji Adamu nije mogao biti oprošten. Naši životi, ne samo prema Chitticku, predstavljaju odrađivanje kazne napuštanja bliskosti svijesti o jedinstvu s Bogom i božanskim u nama samima. Posegnuvši za onim izvanjskim spoznaje same čovjek se diskvalificirao za puninu života u Božjoj blizini. Izbačen iz raja osuđen je na postepeni povratak svijesti o nužnosti bivanja u Bogu. Raj postoji no on nije s izvanjske strane znanosti, u znanju radi znanja, pjevanju radi pjevanja, umjetnosti radi umjetnosti, religiji radi religije, posjedovanju radi posjedovanja, svijesti radi svijesti... Biti u Božijoj blizini znači biti u punini kojoj se iz raja izbačeni čovjek može tek na trenutke približavati.

U tom kontekstu Chittick upozorava na neku vrstu, tip, 'lažnog promišljanja' koje dolazi s modernitetom. Pritom određuje precizno što smatra pod mišljenjem: „Pod "mišljenjem" podrazumijevam čovjekovu sposobnost da bude svjestan stvarî i da artikulira ovu svjesnost u konceptima i jeziku."[22] Dakle mišljenje nije neka usputna

22 William C. Chittick: *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske*

površna aktivnost uma koja nam pomaže prebroditi svakodnevne probleme. Mišljenje nas, smatra Chittick upućuje na duhovnu stvarnost, bivstvujuće života, dakle ono biti. Jedino pravo bivstvujuće je duhovni, pa prema tome nevidljivi svijet (al-ghayb). Približavanje Bogu uranjanje je „u svjetlo inteligencije, svijesti i mišljenja"

Živjeti u zaboravu bivstvujućega u ovom konkretnom slučaju znači zaboraviti na Boga, jedinstvo svega, na to da smo djelić mozaika veličanstvene slike. Zaigrani i zaokupljeni problemima stvarnosti mi gotovo u pravilu nemamo vremena za bivanje u bivanju, za postojanje na način svjesnosti uronjenosti u Božje biće kao jedino postojeće i jedino bitno.

Chittick sebi u jednom trenutku postavlja pitanje o tome ima li islamsko mišljenje neku relevantnost osim historijske činjenice ili historijske zanimljivosti. Odgovor je interesantan za uho odnjegovano zapadnim sustavom vrijednosti i načinom razmišljanja. Chittick kaže: „Ne samo da je relevantno za savremene probleme, ono je mnogo relevantnije od bilo kojih nauka, tehnologija i ideologija koje preokupiraju umove većine savremenih mislilaca, muslimanskih ili nemuslimanskih"[23]

Interpretirajući slikovito Chitticka mogli bismo reći da smo poput maratonca koji juri prema svom cilju a ne vidi ljepotu krajolika kojeg ostavlja za sobom. Jureći za jednim mi propuštamo sve. Koristeći misao za ono svakodnevno mi propuštamo univerzalno. A ljudi kao božji namjesnici na zemlji – khalife – 'nisu ništa drugo nego misao'. Misao se pokazuje kao ono trajno što ostaje iza kostiju, kose i ostalih dijelova tijela vraćenih zemlji.

Ako su nam važni (ekonomski) interesi onda nam ljudi sasvim sigurno nisu u prvom planu. Ako su politike i ideologije odredbeni razlog naše volje, onda u našim svjetovima nema morala. Ukoliko nam je važan kvantitativni segment svijeta, odnosa, fenomena, tada onemogućijemo uzdizanje kvalitetnih segmenata ljudskog i društvenoga. Ukoliko misao reduciramo na (razumske) odnose onda smo kvalitetu misli reducirali na svakodnevno. Ako smo u svakodnevici onda onemogućujemo put koji vodi prema cjelini. Onda

kosmologije u modernom svijetu, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. 57

23 Isto str. 56

smo, kako bi Chittick rekao, „isuviše zauzeti da bismo se prisjećali Boga.

Treba skrenuti pozornost na dvije rečenice Chitticka: „Zaboravljanje Boga, treba podsjetiti, bijaše Ademov grijeh.“[24] I druga: „Biti zaboravljen od Boga znači biti odsječen od svijesti o Stvarnosti te zapasti u iluziju i nestvarnost.“[25]

Na kraju nekoliko završnih riječi o odnosu razuma I ljubavi prema Bogu. Chittick je s pravom u svojoj interpretaciji Al Arabija ustvrdio: "...razum ne može shvatiti ljubav. Kad bi razum bio zadužen za to nitko ne bi ljubio Boga"[26]. Ova se rečenica može promatrati iz optike Rudolfa Otta I njegove kritike racionalnog pristupa Bogu. Može se misliti I iz perspektive Frommovog načela ljubavi koje je univerzalno koliko je univerzalna I ideja Boga. Chittick je promatra u kontekstu svojevrsnog pada u informacijsku prozu svijeta iz koje nam je na bilo koji način pokušati izaći van.

I za sami kraj rečenica koja se može različito tumačiti. Chittick bilježi: „Nasuprot mnogim sufijama koji naglašavaju ljubav, Ibn Al-Arabi pristupa Bogu ...spoznavanjem Boga"[27]. Rečenica je to koja može i zavesti. Djeluje sokratovski pozivanje na istinsko znanje. No u ovom smo tekstu pokušali među ostalim pokazati da je to istinsko znanje neodvojivo od ljubavi. Boga smo još jednom razapeli. Ovaj put radimo to misaono, inzistirajući na racionalnoj dimenziji naših vlastitih duša, a samim tim I na svijet reduciran na snalaženje u dimenziji predmetnosti.

---

24 William C. Chittick: *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019. str. Str. 60

25 Ibid., 60.

26 William C. Chittick: *Sufijski put spoznaje. Ibn Al-'Arabijeva metafizika imaginacije,* Ibn Sina, Sarajevo 2021. str. 327

27 Ibid., 275.

Conclusion

This conclusion builds on Chittick's emphasis of the difference between transmitted knowledge and intellectual knowledge. It is therefore made together with Chittick, but only on the basis of what has been reflected on and appropriated through his texts, translations and interpretations.

To reduce the world to 'facts' is to 'factually' take the human world further and further away from the complexity of its abilities. Is this a journey of no return? This is a question to which an uninspired soul of the present time would struggle to find an answer. Our world is dominated by the hearsay method, by a system of scientific, show business, political, economic and media pundits, these contemporary gods in a world without God.

A major conclusion and a guiding principle may be Chittick's suggestion that each of us should discover the path leading to the invention of the wheel. Paraphrasing Rousseau, one can say that man is by nature fitra – the potential good originating in Adam that inclines towards tawhid as the core of man's knowledge and belief of humankind, of otherness, in other words, of God. To be in God means to be present with one's soul in His names and to be in the world through His names. Everything beyond that is an area leading to false worlds, to evil and the godless building of abysses.

All forms of wisdom, including philosophy, have always sensed that real knowledge comes from within. Hence Plato's memory. The multiplicity of knowledge will separate us from wisdom, rather than bring us closer to it. There is knowledge and there is experience of knowledge. We intuitively know when we are in truth... Interpreting the Islamic thought, Chittick concludes that intellectual understanding cannot be gained by reading texts, books or speeches ... The paradox of spiritual knowledge is that we can know only what we have been prepared for, which may already be within us.

By leaving the world of ideas, God's names, God's Paradise, Adam committed an unforgivable sin. Our lives, as viewed by Chittick and others, are sentences we are serving because we have abandoned the close awareness of unity with God and the divine in ourselves. Having reached for what is outside cognition, man was disqualified from the fullness of life in the vicinity of God. Expelled from

Paradise, he was sentenced to a gradual return of the awareness of necessity to be in God. Paradise does exist, but it is not external to science, nor is it in knowledge for the sake of knowledge, singing for the sake of singing, art for the sake of art, religion for the sake of religion, having for the sake of having and conscience for the sake of conscience... To be in God's vicinity means to be in a fullness to which man expelled from Paradise can only occasionally get close.

In this context, Chittick points to a kind of 'false thought', brought about by modernity, specifying what he means by 'thought': "By 'thought' I mean the human ability to be aware of things and to articulate this awareness in concepts and language."[28] Therefore, thought is by no means a casual and superficial activity of the mind that helps us cope with everyday problems. Chittick believes that thought is a spiritual reality, the being of life and, therefore, being itself. The only real being is the spiritual and thus unseen world (al-ghayb). Getting closer to God means being immersed in "the light of intelligence, consciousness and thought."

To live in the oblivion of being in this case means to forget about God, the unity of everything, to forget that we are only pieces in a magnificent mosaic. Engrossed and preoccupied with everyday problems we lack time to be in being, to be while being aware of our immersion in the creature of God, as the only existing creature and the only one that matters.

Chittick at one point wonders whether the Islamic thought has any relevance other than as a historical fact or curiosity. The answer is interesting for someone influenced by the Western system of values and school of thought. Chittick says: "Not only is it relevant to contemporary concerns, it is far more relevant than any of the sciences, technologies, and ideologies that occupy the minds of most contemporary thinkers, Muslim or otherwise."[29]

If we were to use a metaphor to interpret Chittick, we would say

---

28 William C. Chittick: *Science of the Cosmos, Science of the Soul, The Pertinence of Islamic Cosmology in the Modern World (Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu)*, EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 2019, p. 57

29 Ibid, p. 56

that we are like marathon runners running to the finish line, oblivious of the beautiful scenery we are leaving behind. Running towards one thing, we ignore all others. By exploiting thought for day-to-day issues we neglect the universal. And people, as God's representatives on earth – khalifs – "are nothing else but thought". Thought proves to be perennial, remaining after bones, hair and other parts of the body have returned to earth.

If we assign importance to (economic) interests, people are definitely not our priority. If politics and ideology are the determining reasons of our will, our worlds lack morality. If the quantitative aspect of the world, relationships and phenomena is important to us, we prevent the development of quality segments of the human and social spheres. If we reduce thought to (rational) relations, we have reduced the quality of thought to the mundane. If we are in the mundane, we prevent the journey to unity. In this case we are, to quote Chittick, "too busy to remember God".

Two Chittick's sentences are especially worth quoting. The first sentence reads as follows: "Forgetting God, one needs to recall, was Adam's sin."[30] The second reads: "Being forgotten by God is to be cut off from the awareness of Reality and to fall into illusion and unreality."[31]

In conclusion, a few words about the relationship between intellect and love of God. Chittick was right when, in his interpretation of Al-Arabi, he claimed: "...intellect cannot comprehend love. If intellect was in charge of this, no one would love God"[32]. This sentence can be analysed from the perspective of Rudolf Otto and his critique of the rational approach to God. It can be reflected upon from the perspective of Fromm's principle of love, which is universal to the extent that the idea of God is universal. Chittick views it in the context of a decline of sorts into the informative prose of the world out of which we should try to escape in any way possible.

30 Ibid, p. 60

31 Ibid, p. 60

32 William C. Chittick: *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-Arabi's Metaphysics of Imagination (Sufijski put spoznaje. Ibn Al-'Arabijeva metafizika imaginacije),* Ibn Sina, Sarajevo, 2021, p. 327

Finally, a sentence that opens up for different interpretations. Chittick notes: "In contrast with many Sufis who emphasise love, Ibn Al-Arabi approaches God ... by knowing God"[33]. This sentence can be misleading, too. Its appears to be true knowledge as defined by Socrates. However, in this text we tried to prove, among other things, that true knowledge is inseparable from love.

We have once again crucified God. This time intellectually, insisting on the rational dimension of our souls, and, therefore, on the world reduced to coping within the dimension of objectivity.

Literatura:

1. Chittick, William, *Nauka o kosmosu. Nauka o duši. Punovažnost islamske kosmologije u modernom svijetu,* El-Kalem, Sarajevo, 2019.

2. Chittick, William, *Sufijski put spoznaje: Ibn al-Arabijeva metafizika imaginacije,* Sarajevo, "Ibn Sina", 2021.

3. Hafizović, Rešid, *Ljudsko lice u ogledalu sufijske literature*, "Ibn Sina", Sarajevo, 2005.

4. Küng, Hans, *Kršćanstvo i svjetske religije. Uvod u dijalog s islamom hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb, 1994.

5. Nasr, Seyyed Hossein, *Živi sufizam. Ogledi o sufizmu*, "Ibn Sina", Sarajevo, 2004.

6. Nasr, Seyyed Hossein, *Islamska filozofija od postanka do danas*, Logos, Tuzla, 2018.

33 William C. Chittick: *Sufijski put spoznaje. Ibn Al-'Arabijeva metafizika imaginacije,* Ibn Sina, Sarajevo, 2021, p. 275